बृहन्मुंबई महानगरपालिकेतील विविध विभागांतर्गत
कार्यकारी सहायक (लिपिक) पदे भरण्यासाठी घेतल्या जाणाऱ्या
परीक्षेच्या अभ्यासक्रमानुसार रचना केलेला संदर्भ...

बृहन्मुंबई महानगरपालिका ऑनलाइन भरती परीक्षा

कार्यकारी सहायक (लिपिक)

विशेष प्रकरणे

- बृहन्मुंबई विस्तारित नागरी संकुल व परिसर
- महानगरपालिका विशेष
- बृहन्मुंबई महानगरपालिका

समाविष्ट अभ्यासक्रम

- मराठी भाषा आणि व्याकरण
- इंग्रजी भाषा आणि व्याकरण
- बौद्धिक चाचणी
- सामान्यज्ञान व चालू घडामोडी

के'सागर

K'Sagar PUBLICATIONS

Published By
Sau. Shobhadevi Kshirsagar
K'Sagar Publications
'Suvarna Shilpa', 444/1 Shaniwar Peth,
Adjacent to Rajmachikar Flour Mill,
Near Dakshinabhimukhi Maruti Temple,
Pune - 411 030. ✆ : 9823118810
☎ : (020) 24450125, 24455435

Email : customer@ksagar.com,
sales@ksagar.com
website : www.ksagar.com

© K'Sagar Publications, Pune : 2024
First Edition : 2025

The name K'Sagar is registered
under the trade marks Act, 1999

Printed at
Shree Shiva-samartha Printers
Dhayari, Pune

Typesetting
K'Sagar Publications, Pune

Cover Design
K'Sagar Publications, Pune

Price : ₹ 545/-

K'Sagar Book Centre
Nutan Classic, 639, Narayan Peth, Appa Balwant Chowk, Pune - 411 030. ☎ (020) 24453065 / 9823121395 / 9545567862 / 63

K'Sagar's House of Books
Satya-ganesh Sankul, (Saraswati Nivas) 122, Budhwar Peth, Jogeshwari Mandir Lane, Pune - 411 002. ☎ (020) 24465650, 9923810566

K'Sagar's House of Books
39/1, Durga Chambers, Jogeshwari Mandir Lane, Pune - 411 002 ☎ (020) 24483166
9923906500 / 8087722277

Due care has been taken to ensure that the information provided in this book is correct. However, the authors and the publishers bear no responsibility for any damage resulting from any inadvertent omission or inaccuracy in the book.

के'सागरीय...

बृहन्मुंबई महानगरपालिकेच्या विविध विभागांतील कार्यकारी सहायक (लिपिक) ही एकूण १८४६ रिक्त पदे भरण्याकरिता भरती परीक्षा घेण्यात येत आहे. ही परीक्षा बहुपर्यायी वस्तुनिष्ठ प्रश्नांच्या स्वरूपात घेतली जाणार असून प्रश्नपत्रिकेचा दर्जा पदवी परीक्षेच्या दर्जाच्या समान असणे अपेक्षित आहे.

मराठी भाषा आणि व्याकरण, इंग्रजी भाषा आणि व्याकरण, सामान्यज्ञान व बौद्धिक चाचणी हे विषय या परीक्षेच्या अभ्यासक्रमात समाविष्ट असून प्रश्नपत्रिका १०० प्रश्नांची व अधिकतम २०० गुणांची असणार आहे. या परीक्षेसाठी १०० मिनिटांचा कालावधी विहित करण्यात आला आहे. ही लेखी परीक्षा ऑनलाइन पद्धतीने मराठी माध्यमातून घेतली जाणार आहे. उमेदवारांची निवड ऑनलाइन परीक्षेतील गुणांच्या आधारे केली जाणार आहे. यावरून ऑनलाइन परीक्षेचे महत्त्व अधोरेखित व्हावे.

या परीक्षेकरिता विहित केलेला अभ्यासक्रम लक्षात घेऊन या पुस्तकाची रचना– (१) मराठी भाषा व व्याकरण (२) इंग्रजी भाषा व व्याकरण (३) बौद्धिक चाचणी (४) सामान्यज्ञान व चालू घडामोडी या चार विभागांत करण्यात आली आहे. संबंधित घटकासाठी असलेले गुण लक्षात घेऊन त्या त्या विभागास योग्य ते व योग्य तितकेच महत्त्व देण्यात आले आहे. पुस्तकाच्या सुरुवातीस स्वतंत्र विभागात– (१) बृहन्मुंबई विस्तारित नागरी संकुल व परिसर (२) महानगरपालिका विशेष (३) बृहन्मुंबई महानगरपालिका अशी तीन प्रकरणे देण्यात आली आहेत. साधी–सोपी के'सागरीय भाषाशैली जाणीवपूर्वक जपली आहे.

प्रस्तुतच्या संदर्भाची ही व्यापक, सर्वंकष, सर्व–समावेशक तरीही परीक्षाभिमुख रचना लक्षात घेता आपला एक आदर्श व विश्वासू मित्र ठरण्याचे भाग्य या पुस्तकास लाभेल व आपल्या आगामी परीक्षेत आपणांस सुयश मिळवून देण्यास हे पुस्तक उपयुक्त सिद्ध होईल, असा यथार्थ विश्वास वाटतो.

आपला यशोमार्ग प्रशस्त व्हावा, ही शुभेच्छा!

आपला,
व्ही. एस. क्षीरसागर
(K'Sagar)

अनुक्रमणिका

विशेष विभाग

बृहन्मुंबई ३ विशेष प्रकरणे

१. बृहन्मुंबई विस्तारित नागरी संकुल व परिसर ९

मुंबई शहर जिल्हा

- इतिहास
- स्थान
- प्राकृतिक रचना
- विभाग-रचना
- हवामान
- वने
- उद्योगधंदे
- वाहतूक

मुंबई उपनगर जिल्हा

- स्थान व विस्तार
- प्राकृतिक रचना
- नद्या
- हवामान
- वने
- पाणीपुरवठा
- सागरसंपत्ती
- उद्योगधंदे
- विभाग
- प्रमुख स्थळे
- वाहतूक

ठाणे जिल्हा

- स्थान व विस्तार
- तालुके
- लोकसंख्या
- लोकसंख्येची घनता
- आदिवासी जीवन
- प्राकृतिक रचना
- हवामान
- नद्या
- धरणे
- वने
- मृदा
- शेती
- खनिजे
- उद्योगधंदे
- मत्स्यव्यवसाय
- महत्त्वाची स्थळे
- वाहतूक

पालघर

- निर्मिती
- स्थान व विस्तार
- तालुके
- लोकसंख्या
- आदिवासी जीवन
- प्राकृतिक रचना
- हवामान
- नद्या
- धरणे
- वने
- मृदा
- पिके
- खनिजे
- उद्योगधंदे
- मत्स्यव्यवसाय
- महत्त्वाची स्थळे
- वाहतूक

२. महानगरपालिका विशेष २७

- राज्यातील पहिली महानगरपालिका
- मुंबई प्रांतिक महानगरपालिका अधिनियम

महानगरपालिकेची रचना

- महानगरपालिका सदस्य
- सभासदसंख्या व सभासदांची निवड
- नामनिर्देशित सभासद
- प्रभाग रचना
- प्रौढ मताधिकाराच्या तत्त्वानुसार निवड
- आरक्षण किंवा राखीव जागा
- सदस्यत्वासाठी पात्रतेच्या अटी
- अपात्रतेचे निकष
- राज्य निर्वाचन आयोग
- सदस्यत्व आणि कार्यकाल
- सदस्यत्वाचा राजीनामा
- सदस्यास पदावरून दूर करणे
- रिक्त पदे भरणे
- पालिका सदस्याचे मानधन व भत्ते

महापौर व उपमहापौर

- महापौराची निवड
- उपमहापौराची निवड
- महापौरपदाचे आरक्षण
- महापौर व उपमहापौर यांचा कार्यकाल
- महापौर व उपमहापौर यांचा राजीनामा

- महापौर व उपमहापौर – पदरिक्तता
- महापौराचे अधिकार व कार्ये

महानगरपालिका आयुक्त
- नियुक्ती
- कार्यकाल
- आयुक्ताला पदावरून दूर करणे
- आयुक्ताचे अधिकार व कामे
- आयुक्ताचे स्थान
- अधिकारांबाबत आक्षेप

परिवहन व्यवस्थापक
- नियुक्ती

अन्य महत्त्वाचे अधिकारी
- महानगरपालिकेच्या समित्या

स्थायी समिती
- सदस्य–संख्या
- सदस्यांची निवड व कार्यकाल
- स्थायी समितीचा सभापती
- स्थायी समितीचा सचिव
- स्थायी समितीचे अधिकार

परिवहन समिती
- सदस्य–संख्या
- सदस्यांची निवड
- परिवहन समितीचा सभापती
- परिवहन समितीच्या उपसमित्या

प्रभाग समित्या
- प्रभाग समितीची रचना
- प्रभाग समितीचा कार्यकाल
- प्रभाग समितीचा अध्यक्ष
- प्रभाग समितीची कामे

महानगरपालिकेची कामे
- आवश्यक कामे

उत्पन्नाची साधने

राज्य शासनाची अनुदाने
- कर्जमार्गे उपलब्ध रक्कम

३. बृहन्मुंबई महानगरपालिका ४१

बृहन्मुंबई महानगरपालिकेचे कामकाज व जबाबदाऱ्या
- महापौर–मुंबईचा प्रथम नागरिक

बृहन्मुंबई महानगरपालिकेतील महत्त्वाच्या समित्या
- स्थायी समिती
- सुधार समिती
- शिक्षण समिती
- विशेष समित्या

प्रशासकीय रचना
- महापालिका आयुक्त
- अतिरिक्त महानगरपालिका आयुक्त
- महानगरपालिका उपायुक्त
- सहायक आयुक्त

विभाग पहिला :
मराठी भाषा व व्याकरण

१. समान अर्थाचे शब्द	४५
२. विरुद्ध अर्थाचे शब्द	५१
३. अनेक शब्दांबद्दल एक शब्द	५७
४. काही महत्त्वाचे शब्द व अर्थ	६४
५. सारखे भासणारे भिन्न अर्थाचे शब्द	६८
६. वाक्प्रचार व अर्थ	७१
७. एकाच शब्दाचे निरनिराळे अर्थ	७८
८. काही महत्त्वाच्या म्हणी व अर्थ	८२
९. आलंकारिक शब्द	९४

१०.	शब्दविचार	९८
११.	मराठीतील लिंगविचार	११६
१२.	मराठीतील वचनविचार	११८
१३.	संधी	१२१
१४.	विभक्ती	१२६
१५.	समास	१२९
१६.	प्रयोग	१३४
१७.	विरामचिन्हे	१३७
१८.	काळ व अर्थ	१३९
१९.	वाक्यांचे रूपांतर	१४३
२०.	संमिश्र महत्त्वाचे प्रश्न	१४६

विभाग दुसरा :
इंग्रजी भाषा व व्याकरण

१.	Synonyms	१५१
२.	Antonyms	१५४
३.	Idioms and Phrases	१५८
४.	One Word Substitution	१७१
५.	Word Formation	१७८
६.	Voice	१८३
७.	Direct and Indirect Speech	१८७
८.	Transformation of Sentences	१९१
९.	Prepositions	१९७
१०.	Words Followed by Particular Prepositions	२०२
११.	Tenses	२०५
१२.	Clauses	२०८
१३.	Words Commonly Mis-spelt	२१२
१४.	Mixed Important Questions	२१४

विभाग तिसरा :
बौद्धिक चाचणी

१.	आकलन	२२०
२.	वर्गीकरण	२२८
३.	समान संबंध	२३३
४.	क्रममालिका अथवा श्रेणी (लयबद्ध मांडणी)	२४०
५.	तर्क व अनुमान	२४७
६.	कूट प्रश्न	२५३
७.	सांकेतिक भाषा	२६१
८.	संमिश्र महत्त्वाचे प्रश्न	२६७

विभाग चौथा :
सामान्यज्ञान व चालू घडामोडी

१. भारतीय राज्यघटना **२८१**

- हे लक्षात ठेवा!
- वस्तुनिष्ठ प्रश्न

२. भारत : भूगोल व सामान्यज्ञान **२९४**

- दृष्टिक्षेपात भारत
- भारताची लोकसंख्या
- भारत– मानचिन्हे
- भारतातील राज्ये
- पर्वत व शिखरे
- भारतातील नद्या
- प्रमुख नद्या व काठांवरील शहरे
- जल व विद्युत प्रकल्प
- भारतातील औष्णिक विद्युत प्रकल्प
- अणुविद्युत प्रकल्प
- कृषी उत्पादने
- भारतीय कृषी उत्पादनातील विविध क्रांत्या
- भारतातील खनिजे
- उद्योगधंदे व प्रमुख शहरे
- लघुउद्योग व प्रसिद्ध ठिकाणे

- भारतातील पहिल्या व्यक्ती
- भारतातील पहिल्या महिला
- भारत– संकीर्ण
- भारतातील प्रसिद्ध स्थळे
- थंड हवेची ठिकाणे
- हे लक्षात ठेवा!
- वस्तुनिष्ठ प्रश्न

३. महाराष्ट्र : भूगोल व सामान्यज्ञान ३२८

- प्राथमिक माहिती
- सीमेवरील राज्ये
- महाराष्ट्रातील जिल्हे
- लोकसंख्या
- स्त्री–पुरुष प्रमाण
- बालकांचे प्रमाण
- शहरी व ग्रामीण लोकसंख्या
- जन्म–मृत्युदर
- लोकसंख्येची घनता
- अनुसूचित जाति–जमातींची लोकसंख्या
- साक्षरता : २०११
- राज्यातील महत्त्वाचे राष्ट्रीय महामार्ग
- राज्यातून जाणारे लोहमार्ग
- महाराष्ट्रातील प्रमुख विमानतळ
- राज्यातील नद्या
- प्रमुख नद्या व उगमस्थाने
- नद्यांच्या काठांवरील प्रमुख स्थळे
- नद्या व प्रमुख धरणे
- नद्या व त्यांच्या उपनद्या
- कृषी उत्पन्न व उत्पादक प्रदेश
- फळे व संबंधित स्थळे
- कृषी उत्पन्न व प्रमुख जाती
- राज्यातील ऊर्जा प्रकल्प
- प्रमुख उद्योगधंदे व संबंधित स्थळे
- राज्यातील लघुउद्योग
- औद्योगिक विकासाशी संबंधित संस्था
- खनिजे व प्रमुख उत्पादक क्षेत्रे
- थंड हवेची ठिकाणे
- सागरतट
- महाराष्ट्रातील किल्ले
- अष्टविनायक स्थाने
- गुंफा मंदिरे
- राज्यातील ज्योतिर्लिंगांची स्थाने
- राज्यातील अभयारण्ये
- राज्यातील राष्ट्रीय उद्याने
- राज्यातील प्रमुख घाट
- राज्य विद्यापीठे
- राज्यातील संस्थात्मक उपक्रम

४. भारतीय अर्थव्यवस्था (ग्रामीण अर्थव्यवस्थेसह) ३४७

- वस्तुनिष्ठ प्रश्न
- स्पष्टीकरणे

५. भारताचा इतिहास ३६८

- हे लक्षात ठेवा!
- वस्तुनिष्ठ प्रश्न

६. महाराष्ट्रातील समाजसुधारक ३९१

- समाजसुधारक व त्यांची पत्रे
- समाजसुधारकांनी स्थापना केलेल्या संस्था
- समाजसुधारक व ग्रंथ संपदा
- समाजसुधारक जन्मस्थळ व जन्म–मृत्यू दिनांक

- महत्त्वाचे प्रश्न
- वस्तुनिष्ठ प्रश्न

७. सामान्य विज्ञान ४०७

- महत्त्वाची माहिती
- काही पदार्थांचे द्रवणांक व उत्कलनांक
- रक्तगट
- अन्नातील पोषणद्रव्ये
- रोग
- प्राण्यांचे वर्गीकरण
- वनस्पती वर्गीकरण
- काही दृष्टिदोष
- रसायनशास्त्र व भौतिकशास्त्र
- प्राणिशास्त्र व वनस्पतिशास्त्र
- शरीर आरोग्यशास्त्र
- वस्तुनिष्ठ प्रश्न

८. पंचायतराज व मुलकी प्रशासन ४३०

- प्रशासकीय संरचना

९. चालू घडामोडी ४३८

- 33 वी ऑलिम्पिक स्पर्धा, 2024
- भारत ठरला 9 व्या आयसीसी पुरुष T20 विश्वचषक स्पर्धेचा विजेता !!
- IPL, 2024
- 18 व्या लोकसभेची निवडणूक – 2024
- सुरक्षा परिषदेचे नवनिर्वाचित अस्थायी सदस्य, 2024
- भारतरत्न पुरस्कार 2024 मानकरी
- पद्म पुरस्कार, 2024
- पहिले राष्ट्रीय विज्ञान पुरस्कार, 2024
- महत्त्वाचे पुरस्कार

राष्ट्रीय क्रीडा पुरस्कार, 2023

- मेजर ध्यानचंद खेलरत्न पुरस्कार, 2023
- खेळांमधील उत्कृष्ट कामगिरीसाठी ‘अर्जुन पुरस्कार’, 2023
- ‘उत्कृष्ट क्रीडा प्रशिक्षकांसाठी द्रोणाचार्य पुरस्कार’, 2023
- क्रीडा क्षेत्रातील ध्यानचंद जीवनगौरव पुरस्कार, 2023
- मौलाना अबुल कलाम आझाद चषक, 2023
- ग्रँडस्लॅम टेनिस स्पर्धांचे मानकरी – 2024
- ऑस्ट्रेलियन ओपन, 2024
- फ्रेंच ओपन, 2024
- विंबल्डन, 2024
- 6 व्या खेलो इंडिया क्रीडा स्पर्धा, 2024
- परिषदा व संमेलने
- 69 वे फिल्मफेअर पुरस्कार, 2024

सौंदर्य स्पर्धा

- मिस वर्ल्ड, 2024
- मिस युनिव्हर्स, 2023
- आंतरराष्ट्रीय बुकर पुरस्कार, 2024
- 96 ऑस्कर पुरस्कार, 2024
- 66 वे ग्रॅमी पुरस्कार 2024
- सन 2024 मध्ये घोषित निर्देशांक
- विश्वचषक क्रिकेट स्पर्धा, 2023
- महाराष्ट्र राज्याचे चौथे महिला धोरण, 2024
- मुख्यमंत्री माझी लाडकी बहीण योजना
- राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण – 2020
- हे लक्षात ठेवा!
- पीएम सूर्य घर योजना–मोफत वीज योजना

- बहुआयामी दारिद्र्य निर्देशांक
- 57 वे महाराष्ट्र राज्य मराठी चित्रपट पुरस्कार, 22 फेब्रुवारी, 2024
- नोबेल पुरस्कार – 2023
- चांद्रयान–3 मोहीम यशस्वी
- आदित्य एल– 1 मोहीम
- 70 वे राष्ट्रीय चित्रपट पुरस्कार–2024
- केंद्रीय मंत्रिमंडळ

राष्ट्रीय स्तरावरील उच्चपदस्थ

- काही महत्त्वाचे उच्चपदस्थ
- विविध आयोग, मंडळे, बँका व संस्थांचे प्रमुख
- महाराष्ट्राचे मंत्रिमंडळ

राज्यस्तरीय उच्चपदस्थ

- महाराष्ट्रातील उच्चपदस्थ
- विविध जिल्ह्यांचे पालकमंत्री
- राज्यपाल
- आंतरराष्ट्रीय संघटना
- Rhumi 1 - पुर्नवापर करता येणारे रॉकेट

महत्त्वाचा बदल

(1) औरंगाबादचे छत्रपती संभाजीनगर, उस्मानाबादचे धाराशिव, याप्रमाणे नामांतर केले गेले आहे. विद्यार्थिमित्रांनी कृपया वरील बदलांची नोंद घ्यावी. या पुस्तकात जेथे जुन्या नावांचा उल्लेख असेल तेथे कृपया योग्य ते बदल करून घेऊन सहकार्य करावे, ही विनंती.

(2) अहमदनगर शहराचे तसेच जिल्ह्याचे नामकरण 'अहिल्यानगर' असे करण्यास 13 मार्च, 2024 रोजी झालेल्या मंत्रिमंडळाच्या बैठकीत मान्यता देण्यात आली. केंद्र शासनाची मान्यता प्रतीक्षाधीन आहे. या अनुषंगाने पुढील घडामोडींकडे लक्ष असू द्यावे.

एकशेचारवी घटनादुरुस्ती अधिनियम, २०१९

या घटनादुरुस्ती अधिनियमास २१ जानेवारी, २०२० रोजी राष्ट्रपतींनी संमती दिली व २५ जानेवारी, २०२० पासून हा अधिनियम अमलात आला.

या घटनादुरुस्तीन्वये कलम ३३४ च्या मथळ्यात बदल करण्यात येऊन तो 'राखीव जागा व विशेष प्रतिनिधित्व ठरावीक काळानंतर समाप्त होणे' असा सुधारित केला गेला आहे.

याच घटनादुरुस्तीमुळे अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमाती यांच्याकरिता लोकसभेत व राज्यांच्या विधानसभेत राखीव ठेवण्यात आलेल्या जागांची मुदत (भारत प्रजासत्ताक झाल्या–पासून) सत्तर वर्षांऐवजी ऐंशी वर्षे करण्यात आली आहे; म्हणजे ती मुदत आणखी दहा वर्षांनी वाढविण्यात आली आहे.

अँग्लो–इंडियन समाजासाठी लोकसभेत व राज्यांच्या विधानसभेत राखीव ठेवल्या गेलेल्या जागांची मुदत (भारत प्रजासत्ताक झाल्यापासून) सत्तर वर्षे इतकी करण्यात आली म्हणजेच आता अँग्लो–इंडियन समाजासाठी राखीव जागा (सत्तर वर्षे ही मुदत पूर्ण झाल्यामुळे) संपुष्टात आल्या आहेत.

एकशेपाचवी घटनादुरुस्ती अधिनियम, २०२१

या घटनादुरुस्ती विधेयकावर १८ ऑगस्ट, २०२१ रोजी राष्ट्रपतींनी स्वाक्षरी केली. १५ सप्टेंबर, २०२१ पासून हा घटनादुरुस्ती अधिनियम लागू झाला.

या घटनादुरुस्तीन्वये अनुच्छेद ३४२–ए मध्ये उपकलम (२) नंतर समाविष्ट करण्यात आलेल्या उपकलम ३ अन्वये प्रत्येक संघराज्य प्रदेश व राज्यांस त्यांच्या स्वतःच्या उद्दिष्टां–साठी सामाजिक व शैक्षणिकदृष्ट्या मागासलेल्या वर्गांची यादी तयार करण्याचे अधिकार प्रदान केले गेले. या यादीतील नोंदी केंद्राने तयार केलेल्या यादीतील नोंदींपेक्षा वेगळ्या असू शकतात.

एकशेसहावी घटनादुरुस्ती अधिनियम, २०२३

स्त्रियांना लोकसभा, राज्य विधानसभा आणि राजधानी प्रदेश दिल्लीच्या विधानसभेत, एक–तृतीयांश आरक्षण देणारा 'नारी शक्ती वंदन अधिनियम, २०२३' (१२८ वे घटनादुरुस्ती विधेयक) लोकसभेत २० सप्टेंबर, २०२३ रोजी, तर राज्यसभेत २१ सप्टेंबर, २०२३ रोजी एकमताने संमत झाला आहे.

२८ सप्टेंबर, २०२३ रोजी राष्ट्रपती द्रौपदी मुर्मू यांच्या स्वाक्षरीनंतर या विधेयकाचे १०६ व्या घटनादुरुस्तीत रूपांतर झाले आहे. या घटनादुरुस्तीन्वये अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमातींमधील महिलांनाही अनुसूचित जाति–जमातींसाठी राखीव असलेल्या जागांमध्ये एक–तृतीयांश आरक्षण मिळेल.

नियोजित जनगणना आणि मतदारसंघ पुनर्रचना झाल्या–नंतरच ही घटनादुरुस्ती अमलात येईल.